

BOOK REVIEW / NIRXANDINA PIRTÛKAN
CİZRE-BOHTAN BEYİ BEDİRHAN: DİRENİŞ VE İSYAN YILLARI

Ahmet Kardam, Weşanxaneyê Dipnofî, 2011, 424 ripel, ISBN: 9786054412143

Nurettin BELTEKİN*

Article Type: Book Review / Nirxandina Pirtûkan

Received // Hatîn: 14.04.2021

Accepted // Pejirandin: 15.04.2021

Published // Weşandin: 30.04.2021

Pages // Rûpel: 283-286

Citation/Atif: Kardam, Ahmet. Review of “Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan: Direniş ve İsyân Yılları” by Nurettin Beltekin, *Kurdiname*, no. 4, p.283-286

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Seserra 19. semedê kurdan yew zemanî krîtîk o. Derheqê kurdan de gelek qerarê giranî ameyê girewtiş û cuya înan a sîyasî bê waştîşê înan tayin bîya. Coka biyayîşê nê zemanî ganî hetê kurdan ra bêrê wekerdiş/tehlîlkerdiş. Semedo ke heme xebatan de nê biyayîşî hetê hakîman ra ameyê tefsîrkerdiş û tena serkewtişê înan ra behs bîyo, zafê xususiyetê bîyayîşan nimitik mendî. Gelo tarîx zî bi xo semedê meşrûkerdiş û paştdayîşê hakîman nêameyo viraştîş? Seke yeno zanayîş tarîx yew şere de tena serkewtoxan ra behs keno û pesnê înan dano. Kitabê Ahmet Kardam “Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan: Direniş ve İsyân Yılları” ke zerre ra û terefê kurdan ra ameyo kerdiş, na xebate de ameyo daşinaşnayîş.

Kitab des qisman ra yeno meydan. Qismo yewin Fethê Kurdistanî û Mîr Bedirxan o. No qisim de pêameyîşê osmanîyan û kurdan (pêameyîşê Amasya) ra heta xoserîya xo îlankedîşê Mîr Muhammedê Rewandîzî û seferê Osmanîyan ke ver bi Kurdistan biya ca genî. Pêameyîş ra heta şer piroses îzah bena. Qismo diyîn Vecîyayîşê Mîr Bedirxanî yo. No qisim de pirosesê mîr biyayîşê Mîr Bedirxanî ra behs beno. Qismo hîrêyin Îttîfaqê Bedirxan û Xan Mahmudî yo. No qisim de, vecîyayîşê Mîr Bedirxan, de giranîyê îttîfaqan û xususan rolê Xan Mahmudî ra behs beno. Qismo çarin de Meseleyê Cezîra esta. O wext de Cezîra ser o mîyanê walîyanê Osmanîyan ê mintiqayî de îxtîlaf esto û Mîr Bedirxan sey yew aktoro sîyasî no îhtîlaf de ca geno, no îxtîlaf ra îstîfade keno. Qismo pancin Qetlîamê Yewin yê Nasturîyan o. Qismo şeşin İsyânê Wanî yo. Qismo hewtin Mîr Bedirxan û Mîretîya Cezîra Bohtan o. Qismo heştin Qetlîamê Diyîn yê Nasturîyan o. Qismo newin Qerarê Tasfîyeyî, İsyân û Mexlubbîyayîş o. Qismo desin zî Sebeb û Netîceyê Maxlubbîyayîş o. Îlaweyê kîtabî de zî çend vîrardiş û raporê mîsyoner û gêrayoxanî ke şahîdê biyayîşan bîyê estî.

Xebate goreyê belgeyanê arşîvê Osmanîyan ameya kerdiş. Bi seyan belgeyî verê cû deşîfre bîyê û tadiyahî, dima zî yew hewayê kronolojik reyde ameyê tefsîr kerdiş. Reyna nuştox Ahmet Kardamî belgeyî sey yew fenomen wendî û goreyê bîyayîşanê ê wextî îzeh kerdî. No qeyde hem xebat qiyet gena hem zî belgeyan qiyetê xo zêdenî. Semedê xebate

* Dr, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Beşê Perwerdeyî, nbeltekin@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6121-2849>

cigêrayîşê lîteraturî zî ameya kerdîş. Eynî bîyayîş ser o kam çi vato û senî fehm kerdo tespît kerdî, dima zî goreyê xo tehlîlê xo kerdî. Coka xebate na mesela ser o hem yew xebata orjînal a û hem zî semede bîyayîşanê serranê 1800î yew perspektîfo newe pêşnîyaz kena.

1800an ra pey dewleta Osmanîyan de cîyabîyayîşî dest pê kenî. Xususan Balkanan de sey Yewnanîstan, Arnavutluk, Sirbîstan û Bulgarîstan yew bi yew heta sereye 1900î bîy dewletê xoserî. Nê serrî seba Osmanîyan hem ridê herban û hem zî nê telebê abiryayîşan ver o zaf zor bî. No hal zî hem tetbîqkerdişê tanzîmatî eştenî erey hem zî seba kesê ke tanzîmatî ra zerar bivînî rê benî yew îmkanê sîyasî. Mavajî tanzîmat dima statuyê mîrektîyan wedarîyenî û hukmê mîranê kurdan zî batal benî. Coka erey kewtişê tanzîmatî semedê kurdan yew îmkano pîl bi. Seserra 19. de vera Osmanîyan/Îran de tewr tay çar serewedartiş û vervindertişê kurdan estî: Mîr Muhammedê Rewandizî, Bedîrxan/Xan Mahmud, Êzdînsêr û Şex Ubeydullahê Nehrî.

Mîr Muhammedê Rewanduzî, serranê 1810î de beno mîrê Soran û demo kilm de dest bi karanê giranan keno û xo “emîr mansur” yanî mîro xoser îlan keno. Vere cû zerreye xo de yewitîya xo şêdînenî û hemê muxalîfanê xo bi zor berteref keno. Dima zî yew bi yew bi zorkanî mîretîyê kurdan îşxal keno û mîrê ke vera vecîyayê gonîya înan rişneno.

Serranê 1820î de Harîr, Hoşnav, Erbîl û Altun Kopru geno bine destê xo. Mîr Muhammed xoserîya xo îlan keno û nameyê xo ser pere derb keno. Dima zî verê cû erzeno Ezîdîyan ser û hukmê mîretîyê Behdînan wedareno, Akre, Amêdîye, Dihok û Zaxo geno binê hukmê xo. Dima mîretîya Cezîra Bohtan îşgal keno û sinoranê xo rasneno heta Dîyarbekir. Cayê ke binê hukmê ey de yê de yew sîstemê emnîyet û bacî yê averşîyayeyî roneno. Bi no şekil gelek karanê debarî û şarîstanî keno û binê hukmê xo de huzur ano meydan. La dima bi erîşê ordîyê Osmanîyan hukmê xo vîndî keno û bi deste Osmanîyan yeno kiştiş.

Mîr Muhammedî dima wîna yew karo sîyasî Mîretîya Cezîra Bohtan de aseno. Mîretîya Cezîra Bohtan wayîrê tarîxê kahanî ya. Mıntıqa de cayê xo şêdnayeyo. Miyanê kurdan de bîitîbar a. Heto bîn ra Cezîra verî ra yew hawzayê îlm, kultur û tîcaretî ya. Nê ke tena bi hukmê zorî xo dayo qebulkerdiş eynî wext de sey yew merkezê muteber yê kurdan a. Bi mîrbîyayîşê Mîr Bedîrxan mîretîye resena yew sewîyeyê hîna berze ke ê serran de na ameyenî yew manaya bîn. Mîr zî roj bi roj sinorê mîretîya Cezîra Bohtan hîra keno. La o sey Mîr Muhammedê Rewandizî bi zor ney, bi şeklo dîplomatîk “ittîfaqan” nano piro. Bi no şekl a zî sinorê mîretîye reseno Wan, Musul, Dîyarbekir. Mîr tena sînoran hîra nêkeno eynî wext de hetê emnîyet, huquq, şarîstanîye û bacî de zî zaf xebatanê holan keno.

O wext de Mîr ganî yew qerar bidayêne. Çunke Osmanîyan hukmê heme mîretîyan yew bi yew betal kerdînî. O wext de mîretîyê Cezîra Bohtan zî bi tayînkertişê yew mutasarîfî mimkun bi kê vînd bibîyêne. Heto bîn ra zî hem şahidê Mîr Muhammedê Rewandizî bibî û hem zî vera Osmanîyan serekewtişê Kavalali Mehmet Alî Paşa dîbi. Hem tehdîdê vîndîbîyayîş hem zî tayê îmkanê bînî qerarê Mîrî ser o tesir keno. O zî qerarê xo de hetê xoserîye ra meyl keno. Xora wexto ke destê înan bî hera Osmanîyan zî qerarê fetîhkerdişê Kurdistanî genî.

Kardam kîtabê xo de vera fetîhkerdiş de îşyan û serewedartişê Mîr Bedîrxan gam bi gam veceno meydan. Goreyê tesbîtanê ey Mîr yew hete ra bi pêameyîşan hukmê xo hîra keno û heto bîn ra Osmanîyan de bi munasebatanê dîplomatîkan erîşê ordîyê Osmanîyan erey fînenî. No war de Mîr yew karê ke peynîyê xo ano keno: Di rey rameno Nasturîyan ser o û

gelek gonî rijneno. Bi vatişê Kardamî qetlîam keno. Dewletê Ewropa zî semedê seferê Kurdistanî zor danî Osmanîyan û ordîyê Osmanîyan nê zî mane kena û dest pê fethkerdişê Kurdistanî kena. Kardam nê prosesî heta surginkerdîşî bi detayan nuseno. Goreyê Kardamî sernêkewtişê Mîrî de sebebo verîn meseleyê Nasturîyan o. Çünke bi no sebab hem Ewropa xo rê kerda nêyar hem zî Osmanîyan ra maneyeko pîl viraşto.

Kardam kitabê xo de semedê bîyayîşanê ê wextî yew perspektîfo newe şuxulneno. Çünke tesorufê ke o wext de terefê Osmanîyan ra Kurdistan de ameyê tetbîqkerdiş zî goreyê tanzîmat ameyê fehm kerdiş. Îlmanê cematkî yê tirkan de kurdî sey yew kategoriya premodern yenî terîf kerdiş. Rapor û nuştayanê xo de sey wasifanê “koyan de ciwiyenî, medeniyet ra dûrî yê, talankar ê, nêzan û nêwende yê ûêb..” ameyê nuştiş. Premodernîye seba şaranê cayîyan ke dinyayê xo yê teng û sinorkerde ra nêvecîyê yena şuxulnayış. Bi vateyo bîn xususîyetê xo yê cayîyî û xususî vîndî nêkerdî û vera hegemonanê dinyaya moderne reaksiyon mojnênî û hukm û kulturê înan ra xo pawenî. Goreyê fikrê modernî nê şarî, reywanîya tarîxî ya însanîyetî de tepîya mendî. Ê teberê tarîx û zemanî de mendî. Ganî bi deste averşîyayan ê zî biyarîyê “ewro”. No fikir dest dano ke mudahaleyî, nê şaran ser o bêre kerdiş. Ferqê zemanî bi projeyanê modernan hal kenî û projeyê sîyasî, cematkî, kulturî, debarî û kulturî bi destê modernan tetbîq bîyî. Coka çî tesorufê ke o wextê de ameyê kerdiş goreyê ê projeyê modernbîyayîşî yenê îzehkerdiş.

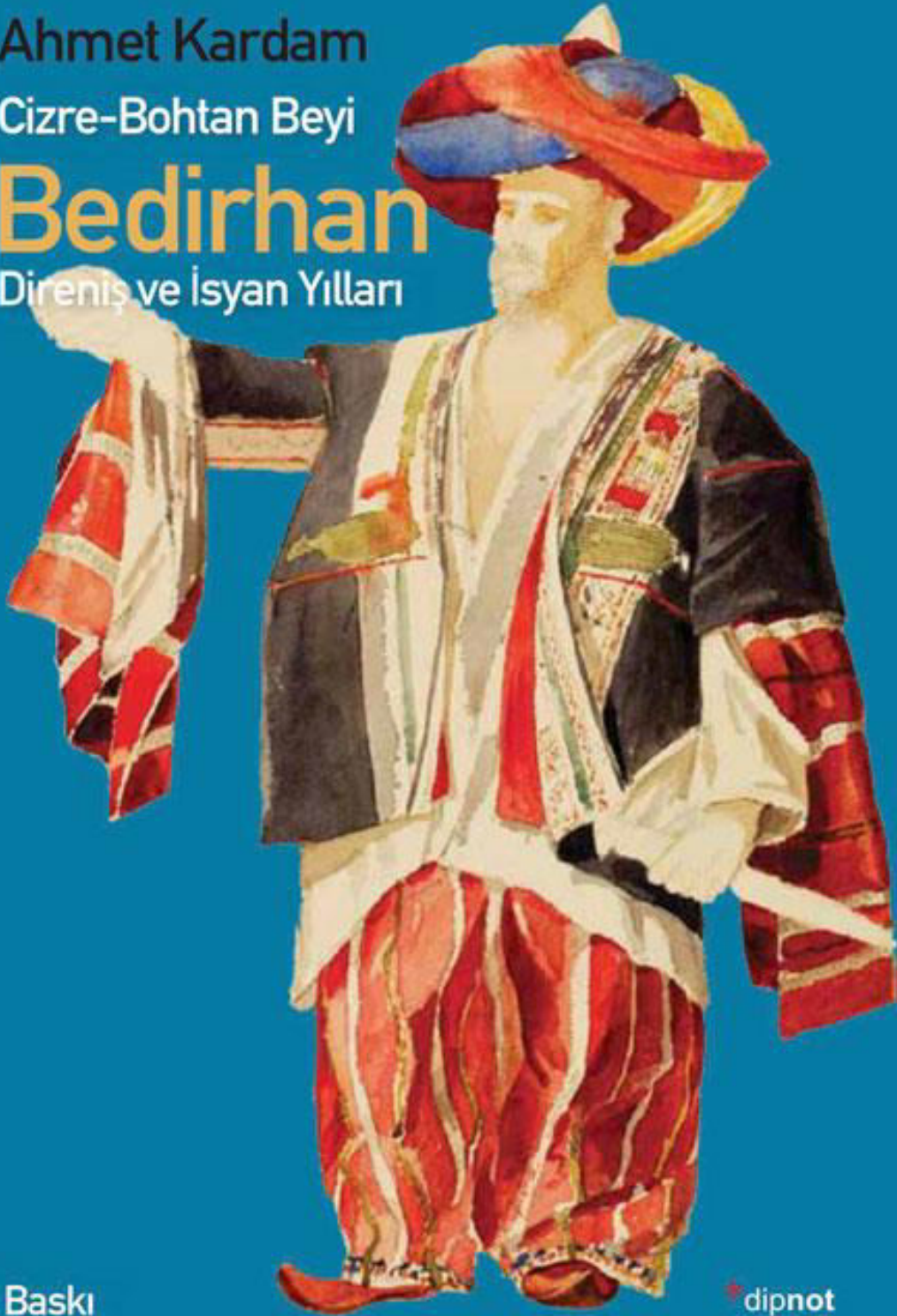
Ahmed Kardam xebatê xo de fikrê tanzîmatî rexne keno û bi yewna vînayış mesela îzeh keno. Goreyê ey tanzîmat nê bîyayîşan ra dima Kurdistan de ameyo tetbîq kerdiş coka na mesela pey tanzîmat îzeh nêbena. Na mesela ganî goreyê Fethê Kurdistanî û vera na hemleyê Osmanîyan serewedartiş û vervindertişê kurdan bêro fehmkerdiş. Bixor heta mintiqa nêro girewtiş binê destan, tetbîqê tanzîmatî nêbeno mimkun. Bi no fikrê xo Kardam, fetihkerdişê meseleyî de zerre ra û hetê kurdan ra yewna vînayış pêşnîyaz keno ke no war de venganiya kurdan zaf a. Na xebat seba dekerdişê na venganiye cigêrayoxan ra zaf çîyan vana.

Ahmet Kardam

Cizre-Bohtan Beyi

Bedirhan

Direnif ve İsyen Yılları

3. Baskı

dipnot